

РОЗДІЛ 4

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛІНГВОДИДАКТИКИ

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ЯК РЕСУРС ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Бабенко Єлизавета

*здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти
ННІ української філології та соціальних комунікацій
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

Науковий керівник:

Шитик Людмила

*докторка філологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри українського мовознавства і прикладної
лінгвістики Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

У сучасному освітньому просторі дедалі більше уваги приділяють не лише засвоєнню знань, а й розвитку компетентностей, що дають учням змогу діяти в умовах відкритого, змінного, комунікативно насиченого світу. Зокрема, у фокусі Нової української школи – це формування вмінь аналізувати, порівнювати, інтерпретувати, розпізнавати глибинні зв'язки між мовними одиницями, текстами та культурними кодами. З огляду на це, ефективним ресурсом є інтертекстуальність – категорія, що поєднує лінгвістичний, когнітивний і культурологічний підходи.

Як ключова ознака сучасного тексту потрактована інтертекстуальність в роботі Л. Макаренка та В. Зіневич, зокрема, акцентовано на її потенціалі формування смислового діалогу між культурами [5]. Н. Ступницька й О. Ленська акцентують на значенні інтертекстуальності для постмодерного письма й залученні читача до інтерпретації [6]. О. Левко та Н. Крамар досліджують її вплив на емоційність дискурсу та мовні інновації, пов'язані з культурною пам'яттю [4].

У межах дослідження розглядаємо інтертекстуальність як текстову категорію, реалізовану через мовні репрезентанти – цитати, алузії,

ремінісценції, прецедентні феномени. Ці одиниці не лише пов'язують текст із зовнішніми джерелами, а й формують нові смислові рівні, що вимагають від читача фонових знань та аналітичного підходу до прочитання. Саме тому інтертекстуальність має потужний потенціал для навчання мови – як інструмент розвитку критичного мислення, культурної чутливості та здатності до інтерпретації тексту в ширшому контексті.

Зосереджуючи увагу на мовознавчому аспекті, аналізуємо інтертекстуальність не як художній прийом, а як систему мовних засобів, що працюють у межах текстової організації. Це, зокрема, стилістично марковані цитати, графічно виокремлені інтертекстуальні вкраплення, стилізовані або трансформовані фразеологізми, власні назви з відомим культурним навантаженням тощо.

Матеріалом для аналізу стали поетичні тексти сучасних українських авторів – Сергія Жадана, Катерини Калитко, Юрія Іздрика, Миколи Калька. Їхні тексти не лише демонструють міжтекстові зв'язки, а й дають змогу побачити, як інтертекстуальність формує смислову, емоційну і структурну організацію висловлення. Наприклад, у Сергія Жадана активно функціонують алюзії на біблійні тексти й радянські реалії: образ Ісуса в ув'язненому – «і голова Сталіна над лівим соском, мов голова Івана Хрестителя» – з вірша «Малий сидів так довго, що змінилася Конституція»; алюзія на народження Христа – у «каравані з трьох позашияховиків» із вірша «Єрусалим»; стилізована сцена Тайної вечері – у вірші «Вони сіли за стіл, накритий для всіх»; натяк на воскресіння – через мотив виходу з неволі, як у згаданому «Малому...» [1]. У Катерини Калитко – це архетипи й історико-культурна пам'ять, напр.: образ молитви як сакрального звернення в поезії «Вранішня молитва»; алюзія на античний архетип «міста-героя», що стримує смерть, у вірші «Така була осінь»; використання лексики пам'яті й втрати – «рам'я», «золотоносна жила голосу», «країна мертвих» – як метафори колективного історичного досвіду [2]. Микола Калько використовує прецедентні феномени з політичного, масового та літературного дискурсів, напр.: алюзія на шкільну буденність й образ «дев'ятого Б» у вірші «Пост чотириста сорок четвертий»; літературний прецедент Ромео і Джульєтти – також у цьому вірші – через романтично-бурлескне зіставлення; метафора пілігрима й пошуку «втраченого раю» як політична ностальгія – у вірші «Пілігрими» («Пост чотириста сорок другий»); культурний прецедентний феномен – цитати Бориса Гребенщикова як символ опору – у «Пості чотириста тридцять п'ятому» [3]. Усі приклади реалізації інтертекстуальності не лише поглиблюють зміст поезій, а й слугують яскравими прикладами мовного матеріалу, із яким може й повинен працювати учень.

Розпізнавання, інтерпретація та обговорення інтертекстуальних елементів у художніх текстах сприяють формуванню низки ключових

компетентностей, визначених у Державному стандарті базової середньої освіти, зокрема:

- спілкування державною мовою, що реалізована через уміння розуміти, аналізувати й інтерпретувати тексти різних стилів і жанрів;
- інформаційно-комунікаційної компетентності, яка формується під час роботи з джерелами, фоновими знаннями;
- навчання впродовж життя, що передбачає розвиток аналітичного, критичного й рефлексивного мислення в процесі взаємодії з текстом;
- ініціативності та підприємливості, що виявлені в здатності учнів творчо застосовувати набуті знання для створення власних висловлень, інтерпретацій, проєктів;
- культурної компетентності, що формується через усвідомлення зв'язку між мовним і культурним контекстами, розуміння національних і загальнолюдських цінностей.

Практичний аспект дослідження спрямований на створення завдань, орієнтованих на лінгвістичну роботу з текстом. Учні вчать не лише «бачити» цитати чи алюзії, а й визначати їхню функцію, рівень трансформації, контекстуальну роль. Такий підхід уможливує перейти від формального знання до смислового розуміння – від мови як правила до мови як простору діалогу.

Отже, інтертекстуальність як мовна категорія – це не лише об'єкт дослідження, а й методичний ресурс, що дає змогу реалізувати сучасні цілі шкільної мовної освіти. Її застосування сприяє не лише глибшому розумінню тексту, а й формуванню в учнів здатності читати світ як текст – критично, уважно, урахувуючи зв'язки й контексти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жадан С. Вогнепальні й ножові. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 160 с.
2. Калитко К. Люди з дієсловами. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2024. 128 с.
3. Калько М. Пост чотириста тридцять п'ятий. Пост чотириста сорок другий. Пост чотириста сорок четвертий. Пост чотириста тридцять дев'ятий. URL: https://www.facebook.com/mykola.kalko_
4. Левко О., Крамар Н. Інтертекстуальність як джерело емоціоналізації дискурсу та мовних інновацій. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2022. Вип. XLIV. С. 68–85.
5. Макаренко Л. В., Зіневич В. В. Інтертекстуальність у сучасній літературі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36 (75). № 1. Ч. 2. С. 17–24.
6. Ступницька Н. М., Ленська О. О. На шляху до інтертекстуальності. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. Вип. 10. С. 23–27.